

Kraljevine prema Ugarskoj i Austriji (224-233); Hrvatski sabor moli kralja da obustavi prisilno pobiranje poreza i povrati ustavna prava (233-237); Graničarski zastupnici podnose Saboru predstavku za ukidanje vojnog sustava u Granici (238-240); Graničarski zastupnici mole kralja da ne ukine vojni sustav u Vojnoj granici (240-251); Hrvatski sabor moli kralja da mu dopusti biranje državnog liječnika (252); Graničarski zastupnici opraštaju se od Sabora (253-254); Ban Šokčević objašnjava razloge otpuštanja graničarskih zastupnika (255-256); Osnova adrese Ante Stojanovića o odbijanju slanja hrvatskih zastupnika u Carevinsko vijeće (256-268); Hrvatski sabor moli kralja da se prošire granice slobodnih luka u Hrvatskom primorju (268-269); Hrvatski sabor moli kralja da dopusti povratak graničarskih zastupnika (269-270); Hrvatski sabor moli kralja da ukine kaznu Đuri Jelačiću (271-272); Osnova adrese Franje Račkog o državnoj autonomiji i teritorijalnoj cjelovitosti Trojedne Kraljevine (273-286); Hrvatski sabor moli kralja da se I. Erdödy i J. Janković odstrane s položaja velikih župana (286-287); Hrvatski sabor moli kralja da se u drugim pokrajinama primaju službeni dopisi na hrvatskom jeziku (287-288); Hrvatski sabor objašnjava razloge odbijanja slanja zastupnika u Carevinsko vijeće (288-302); Hrvatski sabor moli kralja da potvrdi članak o zaštiti Zbora sv. Jerolima u Rimu (303-305); Hrvatski sabor moli kralja da potvrdi pravila gospodarske i ratarske škole u Križevcima (306-309); Hrvatski sabor moli kralja da potvrdi zakonsku osnovu o Jugoslavenskom sveučilištu (309-311); Hrvatski sabor moli kralja da potvrdi članke o narodnom jeziku, odnosu prema Ugarskoj i uvođenju ustavnosti u Vojnu granicu (311-312); Hrvatski sabor moli kralja da potvrdi članak o nepovredivosti saborskih zastupnika (312-313); Hrvatski sabor donosi zakonsku osnovu o uređenju Sabora Trojedne Kraljevine (314-327); Kralj Franjo Josip I. objavljuje raspuštanje Hrvatskog sabora (327-336) i Hrvatski sabor moli kralja da potvrdi zaključke o uređenju školstva u Hrvatskoj i Slavoniji (336-337).

Nakon saborskih zaključaka i izabranih dokumenata slijedi *Zaključak* (339) iz pera Tomislava Markusa, zatim *Popis saborskih sjednica* (341-342), *Izvori i literatura* (343-348), *Kratice* (349), *Bilješke o priredivačima* (351-352) te *Kazala imena* (353-361).

Ana Biočić

Norbert C. Tóth, *A kalocsa-bácsi főegyházmegye káptalanjainak középkori archontológiája* [Srednjovjekovna arhontologija kaptola Kaločko-bačke nadbiskupije], *Kalocsa Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai*, sv. 15, *Subsidia ad historia medii aevi Hungariae inquirendam*, sv. 11, Kalocsa 2019., 191 str.

Mađarski povjesničar Norbert C. Tóth objavio je u posljednje vrijeme više crkvenih arhontologija, među ostalima i ovu o kaptolima Kaločko-bačke nadbiskupije. Knjiga sadrži podatke o četiri crkvene ustanove: katedralnim kaptolima Bača i Kaloče (Kalocsa) te zbornim kaptolima u Háju i Titelu.

Svezak je podijeljen u tri veće cjeline. U prvoj od njih, autor sažima podatke o osnutku, veličini i važnim častima unutar svakog od tih kaptola. Svi oni osnovani su krajem 12. stoljeća i prestali su s radom u ljeto 1526., kao posljedica osmanskog osvojanja. Kaptoli u Kaloči, Baču i Titelu djelovali su kao vjerodostojna mjesta (*locus credibilis*) sve do 1526., a kaptol u Háju prestao je s takvim radom 1353., u skladu sa zakonom kralja Ludovika I. Anžuvinca.

Katedralni kaptol u Baču počeo je svoju djelatnost kao vjerodostojno mjesto u dvadesetim godinama 13. stoljeća. Čelnik kaptola bio je prepošt (*prepositus*), koji se od šezdesetih godina

15. stoljeća nazivao veliki prepošt (*maior prepositus*). Tri glavna kanonika – lektor, kantor i kustos – bili su sljedeća hijerarhijska razina. Od sedamdesetih godina 15. stoljeća član katedralnog kaptola bio je i prepošt crkve Blažene Djevice Marije u Baču. Koliko se može reći, do sredine 15. stoljeća bilo je u kaptolu sedam, a nakon toga osam dužnosnika. Ime dekana, koji se bavio gospodarskim poslovima kaptola, zapisivalo se u popisima dužnosnika regularno samo do sredine 14. stoljeća, iako je najvjerovatnije taj položaj postojao i nakon tog vremena. U knjizi se donose vrlo instruktivni grafikoni o broju dužnosnika i kanonika izrađeni prema podacima iz četiri vremenska odsječka: između 1329. i 1340., 1454. i 1456., 1473. i 1484., 1515. i 1526. Najvažnija informacija koju pokazuju je kako je broj poimence poznatih dužnosnika i kanonika uglavnom niži od njihova ukupnog broja. Neki kanonici su još nepoznati, unatoč činjenici da suvremeni istraživači imaju puno bolje mogućnosti za prikupljanje svih ili gotovo svih podataka za teme koje istražuju u vezi srednjovjekovne Ugarske: digitalizirane zbirke isprava (primjerice on-line baze podataka hungaricana.hu i monasterium.net), serije regesta (poput zbirki *Anjou-kori oklevéltár* i *Zsigmondkori okmánytár*) te brojne zbirke objavljenih izvora. U slučaju katedralnog kaptola u Baču, broj kanonika bio je najviši početkom 16. stoljeća, kada je identificirano 18 kanonika.

Katedralni kaptol u Kaloči bio je posvećen sv. Pavlu, a njegov prepošt spominje se prvi put 1203. Glavni dužnosnici bili su prepošt, lektor, kantor, kustos i dva arhiđakona: katedralni arhiđakon i arhiđakon Bodroga. Posljednji podaci o dekanu navode se u prva dva desetljeća 14. stoljeća, a nakon tog vremena taj položaj se najvjerovatnije više ne popunjava. Kako se vidi na grafikonima (izrađenim za četiri vremenska odsječka: 1330. – 1341., 1352. – 1363., 1421. – 1432., 1512. – 1523.) broj kanonika bio je niži od onog u Baču, najvjerovatnije oko dvanaest.

Dva gore spomenuta kaptola pripadali su srednjem sloju među crkvenim ustanovama, broj kanonika u njima bio je niži od onog u glavnim kaptolima poput Ostrogona (Esztergom, 40 članova), Pečuha (Pécs, također 40 članova), Vesprima (Veszprém, 36 članova) ili Zagreba (32 člana).

Kaptol u Háju osnovala je kraljica Ana, supruga kralja Bele III. prije 1184. To je bilo vjerodostojno mjesto od sredine 13. stoljeća do 1353. Čelnik kaptola bio je prepošt, koji je između 1233. i zadnje trećine 14. stoljeća ujedno bio arhiđakon Bodroga u kaločkom katedralnom kaptolu. Čast lektora nije postojala u kaptolu u Háju, a njegove dokumente pisao je prepošt. Ime kustosa pisalo se nakon prepoštovog u popisu dužnosnika, potom kantora (jedino jednom prilikom u 1280.), kustosa i obično arhiđakonā, dekana i kanonikā. Točan broj kanonika je nepoznat, ali je najvjerovatnije kolegij imao šest članova. Broj kanonika vidi se na dva grafikona (u vremenskim odsječcima: 1287. – 1289., 1332. – 1343.).

Titelski kaptol osnovali su kralj Ladislav I. i herceg Lampert. Od 13. stoljeća do osmanlijskog osvajanja Beograda (Nándorfehérvár) u jesen 1521. djelovao je kao vjerodostojno mjesto. Čelnik kaptola bio je prepošt. Lektor, kantor i kustos su bili sljedeći u hijerarhijskom slijedu. Dekan se posljednji put spominje 1406. Točan broj članova kaptola nije poznat, ali je vjerovatno da je čitav kolegij sadržavao trinaest članova u kasnom 15. stoljeću. U anžuvinskom razdoblju njihov broj bio je niži, samo oko sedam. I tu ima opet četiri grafikona o broju kanonika kroz sljedeće vremenske odsječke: 1330. – 1341., 1371. – 1382., 1451. – 1462. i 1478. – 1489.

Sljedeća cjelina sveska sadrži detaljni popis personala svakog kaptola. Svi dužnosnici navode se u hijerarhijskom slijedu (prepošti odnosno veliki prepošti, lektori, kantori, kustosi, arhiđakoni, dekani i vikari) s navođenjem početka i kraja njihova obnašanja dužnosti. Svi drugi podaci i nužne napomene navode se u bilješkama. Nakon dužnosnika, ostali ka-

nonici navode se alfabetskim redom, sa svim nužnim podacima. Potom slijede popis oltara i njihovih meštara te alfabetski popis zbornih svećenika. Notara je imao samo katedralni kaptol u Baču, pa su njihova imena navedena samo u tom odjeljku, također u kronološkom slijedu. Autor na početku svakog odjeljka daje i sažetak ranije literature o problemu koji se u njemu razrađuje.

Posljednja cjelina knjige sadrži detaljnu bibliografiju i kazalo.

Na kraju se može reći da će ova, kao i ranije autorove crkvene arhontologije, predstavljati vrlo važno i vrijedno pomagalo za sve istraživače koji se bave različitim poljima srednjovjekovne povijesti te mu možemo samo čestitati na trudu i poželjeti djelu uspješan put do zainteresiranih korisnika.

Éva B. Halász

Csaba Szabó, *Sanctuaries in Roman Dacia: Materiality and Religious Experience*, Archaeopress Roman Archaeology, sv. 49, Oxford 2018., viii + 242 str., 78 slika/tabli.

Csaba Szabó donosi monografsko djelo o svetištima rimske Dacije, odnosno o materijalnosti (značaju) i religijskom iskustvu, i to u skladu s metodološkim načelima 'Lived Ancient Religion' (LAR) koju je promovirao Jörg Rüpke. Temu otvara personaliziranim pristupom, kroz dvojicu Delmata, Daza (Dasas) i Dazurija (Dazurius) koji su u Daciji, u Alburni Maior, podigli zavjetni spomenik Melantoniju (Maelantonius), bogu iz zemlje svojeg podrijetla. Takvim personaliziranim pristupom omogućuje čitatelju da zavjetni spomenik sagleda cjelovito, ne gubeći iz vida podrijetlo osobe ili osoba koji su podigli spomenik, kao ni prostor u kojem su se posvetitelji zatekli. Prostorno-vremenski okvir je, dakle, rimska provincija Dacija u razdoblju od 106. do 271. godine. To je razdoblje u kojemu domorodačko stanovništvo ostvaruje suživot s mnogim pridošlicama iz različitih krajeva Carstva, te kroz ekonomski i politički motivirano djelovanje sjedinjuje novonastalu provinciju s ostatkom Carstva. U ovoj knjizi, autor napušta model prema kojemu se rimska religija promatra kao sastavni dio 'romanizacije Dacije', posvećujući se odgovoriti na pitanje: koja je uloga prostorne sakralizacije prema LAR metodologiji.

LAR metodologija se u svojoj osnovi fokusira na kritičkom pristupu prethodnih (postojećih) pretpostavki koje se fokusiraju na *polis* religiji, kultovima i religijama koje se smatraju religijskim posrednicima, te kontrastnom prikazivanju 'drevne rimske religije' i 'orijentalnih religija'. Nadalje LAR pristup također kritizira staru pretpostavku da su svi stanovnici drevnih društava religiozni na jednak način (*homo religiosus* zabluda). Konačno, projekt ujedinjuje kršćanstvo, judaizam, magiju, poganske religije, pod jednaki i jedinstveni istraživački fokus, u točno određenom zemljopisnom području skupnog naziva 'Meditranska religija'. LAR pristup i metodologija potječe iz suvremene američke škole religijskih studija, ali se njeno izvorno značenje promijenilo u posljednjem desetljeću, tako da sada opisuje većinom svakodnevna religijska iskustva. Analizirajući alate religijske komunikacije, projekt LAR se od činitelja preusmjerio na religijsku instancijaciju (utjelovljenje), definiranu kao naglašavanje oblika i sadržaja religijskih činitelja, pretežno u materijalnoj sferi, ali i na narativne (pripovijedane) religije kao što je utjelovljenje, ili na narativni korpus kao religijsku instancijaciju (utjelovljenje).